

PROBLEMI SLOVENAČKO-SRPSKOHRVATSKE HOMONIMIJE RIJEČI*

JASNA HONZAK-JAHIĆ
Filozofski fakultet, Sarajevo

UDK 808.63:808.61/62-314
Izvorni naučni rad

1. Homonimija (grč. homonymos < homo(s) + ōnoma = isto ime) jezička je pojava koju obilježava jedinstvenost, podudarnost akustičke i/ili grafičke slike riječi i veća ili manja različitost njihovih značenja među kojima se ne može uspostaviti logički, tj. metaforički ili metonimički odnos. Stepenn homonimije određuje obim podudarnosti vanjskih materijalnih izraza fonoloških jedinica. Apsolutne homonime obilježava potpuna jednakost označujućeg dijela jezičkog znaka (npr. sl. bóks¹ bóksa m »ograđen prostor«: sl. bóks bóksa m »vrsta kože«), a parcijalni homonimi su djelomično podudarni zbog razlika u nadsegmentalnim, prozodij-skim osobinama fonema i alofona (npr. razlike u kvantitetu i kvalitetu naglašenog samoglasnika: sl. bóks¹ bóksa m / bóks² bóksa m: bóks bóksa m »vrsta sporta«; drugo mjesto akcenta: sl. kosíti -im »rezati, seći kosom ili kosilicom«: kósiti -im »ručati«; različiti tipovi intonacije: sl. bíček -čka m »vrsta biljke«: bíček -čka m »mlad bik«).

2. U okviru slovenačko-srpskohrvatske homonimije riječi² ta lingvistička pojava ima neke specifične crte određene samim izborom teme.

2.1. Slovenačko-srpskohrvatski parovi riječi spadaju u dva različita jezička sistema, gdje su, pored drugih razlika, strukturne razlike takođe sadržane i u prozodiji. To nam potvrđuje i poređenje nadsegmen-

* Referat na XI kongresu slavista Jugoslavije (Sarajevo, oktobar 1985)

¹ Šta je značenje riječi, može razriješiti odnos među predmetom vanjezičke stvarnosti, riječju kao njegovim imenovanjem i pojmom kao predstavom (= psihičkom slikom) u svijesti čovjeka. Značenje riječi nam dakle predstavlja jezički uobičajenu predstavu konkretnog ili apstraktnog predmeta vanjezičke stvarnosti u svijesti pripadnika određenog jezika. Upor. Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor 1976, 93; Jaka Muller, *Pomenske skupine in pomenska sestava besed (samostalnikov)*, Zbornik SSJLK, Ljubljana 1980, 35.

² O sl.-sh. homonimiji pisao je već Vatroslav Kalenić u *Pomenske razlike besed istega izvora v slovenščini in srbohrvaščini*, Zbornik SSJLK, Ljubljana 1980, 47—64, a listu 267 »riječi koje jednako glase u oba jezika, u slovenačkom i srpskohrvatskom, ali su im značenja različita« sadrži gramatika Janka Jurančiča *Slovenački jezik, Gramatika slovenačkog jezika za Srbe i Hrvate*, Drugo, dopunjeno izdanje, Ljubljana 1971, 30—37.

tnih osobina sl. i sh. glasova koji služe za diferencijaciju značenja i njihovih kombinatornih varijanata.³ Različiti likovi sl. i sh. fonema i alofona stvaraju približno, ograničeno, djelomično pokrivanje akustičkog dijela jezičkih znakova, što je uzrok da su sl.-sh. parovi riječi parcijalno homonimni.⁴ Ta međujezička fonološka neidentičnost mogla bi biti bitan razlog da u procesu govorne komunikacije ne dolazi češće do pojave dodavanja takvih značenja riječima koji se već u sastavu drugih riječi nalaze.⁵ Činjenica da riječi koje zbog sličnosti u vanjskim materijalnim izrazima dobivaju značenja onih sh. riječi sa kojima su u odnosu parcijalne homonimije spadaju u publicistički funkcionalni stil, dopušta zaključak da je zbog — po kvalitetu, namjeni i izvoru — različite štampe i pisana komunikacija put za pojavu udvostručenja značenja.

2.2. Bez obzira na postojeće razlike u pravilima i odredbama u oba pravopisa grafijske su razlike između sl. i sh. parova riječi mnogo manje nego akustičke. Poređenje tih međujezičkih parova iz komunikacijskog i publicističkog funkcionalnog stila⁶ pokazalo je da je jedin-

³ Anton Breznik, *O učenju srbohrvaščine*, Mentor 1 1936, 140—146; Jože Toporišič, *Slovenski jezik, Izgovor i intonacija sa recitacijama na pločama*, Zagreb 1961, 43—50; Jože Toporišič, *Liki slovenskih tonemov*, SR 1968, 1—5.

⁴ Poredba para sl. grād gradū m »dvorac, zamak«: sh. grād grāda m »naselje koje je upravno, privredno, kulturno središte šireg područja« pokazuje međujezičke razlike u akustičkoj slici riječi. Za zvučni dentalni okluziv zahtijeva slovenačka književna norma, za razliku od srpskohrvatske, bezvučnu realizaciju za sve zvučne konsonante na kraju riječi ispred pauze — kao opšte pravilo; oba tonema su cirkumfleksa sa jednakom tonskom linijom, samo je kod sh. ˘ tonski interval veći i dužina trajanja duža od sl. ˘ . .

⁵ U kategoriju riječi sa dodatim značenjem spadaju sl. upóren -rna »koji se odupire« + »ustrajan« < sh. úporan -rna; sl. upórnost -i ž »buntovnost« + »ustrajnost« < sh. úpornost -i ž; sl. méra -e ž »jedinica, predmet za mjerenje, veličina« + »postupak, način, čin« sh. mjěra -e ž; sl. govórnica -e ž »žena govornik« + »podij, pozornica za govore« < sh. govórnica -e ž; sl. zalágati -am se »izdašno jesti« + »truditi se« < sh. zalágati -am se; sl. strádati -am »gladovati« + »trpjeti, propasti« < sh. strádati -am; sl. sredína -e ž »srednji položaj« + »okolina, regija« < sh. sredína -e ž; sl. zapéti zapnēm »pričvrstiti« + »potruditi se« < sh. zàpeti, zàpnem.

⁶ U magistarskom radu autora ovog članka *Međujezička slovenačko-srpskohrvatska homonimija* iz komunikacijskog i publicističkog funkcionalnog stila od 238 sl.-sh. parova riječi 25 odn. 11,92% grafijski je neidentičnih. Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor 1976, 101 navodi primjer zapelo je sa preuzetim značenjem »zastalo je, stalo je zbog teškoća, prepreka« i imenicu govornica -e ž sa značenjem mjesta radnje umjesto primarnog značenja vršioca radnje. Posljednji primjer je naveden takođe u studiji istog autora *Prevzete prvine slovenskega knjižnega jezika (glasovi, pisava, oblike, tvorba, besede)*, SR 1972, 316; Janez Dular, *Zvršnost slovenskega publicističnega jezika*, Zbornik SSJLK, Ljubljana 1974, 47 navodi za riječ sredina »srednji položaj« dodatno značenje »okolina«; Tomo Korošec, *Pet minut za boljši jezik*, Ljubljana 1972, 194, za imenicu mera -e »jedinica, predmet za mjerenje, veličina« evidentira i novo značenje »postupak« i za glagol zalagati -am se (»izdašno jesti«) »truditi se«.

stvenost u pismu postignuta kod velike većine i da ih zbog toga s pravom možemo nazvati homografi.

2.3. Genetička srodnost oba jezika⁷ omogućuje retrospektivno uspostavljanje akustičke podudarnosti sl. i sh. parova praktički sve do razdoblja praslavenske faze koja je dala jezike zapadne i istočne polovine južnih slavenskih jezika. Ako bismo uporedili parove tipa sl. motiti -im »narušavati, smetati, uznemiravati«: sh. mūtiti -im »čini što mutnim, nejasnim, zbrkanim, remetiti, kvariti, miješati«: sl. črnilo -a s »sredstvo za pisanje i štampanje, obično crne boje«: sh. črnilo -a s »crna boja«; sl. zál zála »kršan, zgodan, ljepuškast«: sh. zào zlà »opak, pakostan, rđav, loš« bilo bi očito da je nejedinstvenost akustičke slike rezultat drugačijih realizacija praslavenskih glasova. Razlike u refleksima nekad zajedničkih glasova imaju svoje obrazloženje u zakonitostima posebnih razvoja slovenačkog i srpskohrvatskog jezika. Navedeni je tip međujezičkih parova⁸ paroniman, uslovljen zajedničkim izvorom oba jezika i kasnijim svojim vlastitim razvojem. Ovi međujezički parovi su dobili status paronima zbog njihovog istog izvora, nepodudarnosti u akustičkoj slici i različitosti značenja,⁹ iako još čuvaju staro zajedničko značenjsko jezgro¹⁰ zbog etimološke povezanosti. Ujedno nam to očuvano semantičko jezgro dokazuje da tip motiti/mutiti nije homoniman jer homonime karakterizira neopstanak odn. gubitak zajedničkog semantičkog jezgra.

2.4. Posmatranje odnosa sl.-sh. parova riječi za koje kažemo da su zbog sličnosti u vanjskom izrazu u odnosu parcijalne homonimije pokazuje da između njih postoje značenjske veze. Tipologija povezano-

⁷ Iz postojeće literature o genetičkoj povezanosti sl. i sh. jezika konsultovan je Aleksandar Belić, *Kajkavski dijalekat*, NESHS 11, Beograd, 222-228; France Bezljaj, *Slovenščina v krogu slovanskih jezika*, Zbornik SSJLK, Ljubljana 1967, 1-7; Dalibor Brozović, *Kajkavsko narječje u knjizi Stjepana Babića Jezik*, Zagreb 1965, 130-141; Pavle Ivić, *Dijalektologija srpskohrvatskog jezika*, Novi Sad 1956, 14-26, 30-36; Stjepan Ivšić, *Jezik Hrvata kajkavaca*, LJJAZU 1934/35, 47-89; Zvonimir Junković, *Jezik Antuna Vramca i podrijetlo kajkavskog dijalekta*, Rad JAZU 363, Zagreb 1972, 9-27, 42-59; Janko Jurančič, *Južnoslovanski jezici*, Ljubljana 1957, 5-19; Fran Ramovš, *Kratka zgodovina slovenskega jezika 1*, Ljubljana 1936, 2-46; isti, *Historična gramatika slovenskega jezika 11, Konzonantizam*, Ljubljana 1924, 78-92; Jakob Rigler, *O slovensko-kajkavskih jezikovnih razmerjih*, Zbornik SSJLK, Ljubljana 1977, 29-38; isti, *Junkovičeva kajkavska teorija in slovenščina*, SR 1976, 437-465.

⁸ Primjera tipa motiti -im/mutiti -im moglo bi se još navoditi, a pošto pokazuju samo različite likove pojedinih praslavenskih glasova i čuvaju zajedničke crte u značenju, ne daju ništa novo za njihovu klasifikaciju.

⁹ Přemysl Hauser, *Nauka o slovni zasobě*, Praha 1980, 79-84.

¹⁰ Zajedničko značenje para motiti -im/mutiti -im je činiti da se statičan položaj, stanje ili radnja naruši, poremeti, poljulja; črnilo -s/ernilo -a s ima značenje građe kojom se nešto radi; pridjevi zál zála/zao zla označuju duševne osobine na osnovi vrednovanja sa suprotnim predznakom i na dva područja, estetskom i moralnom.

sti u značenjima sl. i sh. imenica¹¹ omogućuje uspostavljanje pojedinih vrsta njihovih semantičkih veza. Sl.-sh. imenički parovi označavaju:

1. lica:

a. človek človeka m / čovjek čovjeka m »biće sposobno da misli i govori«. Sh. imenica je razvila i značenje muškarac — »osoba muškog pola«;

b. sl. dijak -a m / sh. dijak -a m »osoba koja uči«. Sh. primjer ima ograničen semantički obim, jer ima određeno mjesto radnje (učenje u samostanskoj ili manastirskoj školi);

2. vršioca radnje:

a. sl. beráč -a m »prosjak« / sh. bèrač -a m »skupljač«. Razlika u semantičkoj komponenti — predmet radnje (sl. skupljati milostinju; sh. skupljati plodove). Isti je odnos u feminativnom paru;

b. sl. kmét kměta m / sh. kmět kměta m »seljak«. Sh. imenica označuje vršioca radnje u određenim odnosima (nesloboda, bezemljaštvo) i određenom društvenom poretku;

3. čovjeka u vezi sa nečim:

sl. žena -e ž / sh. žena -e ž »supruga«. Sh. imenica je razvila i značenje »osoba ženskog pola«;

4. vrsta životinja: sl. živína -e ž »stoka« / sh. živina -e ž »perad«;

5. vrstu bilja: sl. zélje -a s »kupus« / sh. zélje -a s »špinat«;

6. vrstu radnje: sl. igra -e ž / sh. igra -e ž »dječja, rekreativna, sportska; pozorišni komad; izvođenje uloga na pozornici; izvođenje muzike«. Sh. imenica ima i značenje »ples«;

7. mjesto radnje:

a. sl. izložba -e ž / sh. izložba -e ž »prostorija za prikazivanje prodajnih predmeta«;

b. sl. bánja -e ž »kada za kupanje« / sh. bǎnja -e ž »kupaćilica; toalice; kupanje«. Različita su mjesta iste radnje, sh. primjer takođe pomaže značenje od mjesta radnje do radnje;

8. mjesto gdje se šta nalazi:

sl. mésto -a s / sh. mjěsto -a s »prostor, dio prostora na kome se što zbilo ili zbiva; položaj (rang); naselje«. Sl. imenica ima i značenje određenog naselja »grad«;

¹¹ U već spomenutom magistarskom radu su 152 imenice ili 64,20% od ukupnog broja međujezičkih parova. Zbog njihove brojnosti se ograničavam na one koje pokazuju određen tip semantičke povezanosti međujezičkih parova ili neku vrstu pomjeranja u značenjima. Kod određivanja vrsta semantičkih veza slovenačko-srpskohrvatskih parova riječi i načina njihovih pomjeranja u značenjima bili su upotrijebljeni sljedeći rječnici: Janko Jurančič, *Slovensko-srpskohrvatski slovar*, Ljubljana 1981; Janko Jurančič, *Srpskohrvatsko-slovenski slovar*, Druga razširjena izdaja, Ljubljana 1972; *Slovar slovenskega knjižnega jezika* 1—3, Ljubljana 1970, 1975, 1979; St. Škerlj, R. Aleksić, V. Latković, *Slovenačko-srpskohrvatski rečnik*, Drugo dopunjeno izdanje, Beograd—Ljubljana 1975; *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika*, Novi Sad—Zagreb, 1967, 1969, 1971.

9. rezultat radnje:

sl. grád gradú m »dvorac, zamac« / sh. grád gráda m »naselje koje je upravo, privredno, kulturno središte šireg područja«;

10. vrijeme: sl. léto -a s »godina« / sh. ljěto -a s dio godine između proljeća i jeseni;

11. vrstu predmeta namijenjenog za nešto:

sl. súknja -e ž »kaput« / sh. sùknja -e ž »ženska haljina«;

12. položaj:

sl. gláva -e ž / sh. gláva -e ž »gornji dio čovječjeg ili životinjskog tijela u kome je mozak«. Sh. imenica ima i značenje »dio knjige ili spisa, odlomak, poglavlje«;

13. funkciju:

sl. kóža -e ž / sh. kóža -e ž »vanjski pokrivač čovječjeg ili životinjskog tijela«. Sh. imenica ima i značenje »industrijski prerađen oмотаč skinut sa životinja«;

14. vršioca radnje -radnju:

sl. priča -e ž »svjedok« / sh. priča -e ž »glasina«; razgovor; bajka«;

15. vršioca radnje — mjesto radnje:

sl. govórnica -e ž »žena govornik« / sh. govórnica -e ž »govornička tribina; kabina za tel. razgovore«;

16. vršioca radnje — rezultat radnje:

sl. lúkarica -e ž »koja se bavi lukom« / sh. lùkarica -e ž »pita od luka«;

17. čovjek sa čim u vezi — predmet namijenjen za nešto:

sl. búkvar -ja m »knjižar« / sh. búkvar -a m »abecednik«;

18. predmet namijenjen za nešto — čovjek u vezi sa nečim:

sl. razrédnica -e ž »razredna knjiga« / sh. rázrednica -e »razredni starješina«;

19. mjesto radnje — radnja:

stanováње -a s »stan« / sh. stanòvanje -a s »boravljenje, življenje«;

20. mjesto radnje — predmet namijenjen za nešto:

sl. báňka -e ž / sh. báňka -e ž »novčani zavod«. Sh. imenica ima i značenje »10 dinara«.

Pomjeranje značenja sl.-sh. imeničkih parova ima više smjerova. Pored onih koji se razlikuju samo u imenovanju različitih vrsta realija (primjeri pod 4, 5, 6, 11), obim se značenja može proširiti (7b, 9), suziti (1b, 2b, 10), mogu da se jave različite semantične komponente (2), da se pored zajedničkog značenja razvije i osamostali i novo (1a, 3, 6b, 8, 12, 13) ili razviju nova značenja kod kojih još nalazimo neke veze u značenjima (14, 15, 16, 17, 18, 19, 20). Zajednički izvor sl.-sh. parova riječi

je razlog njihovim podudarnostima u značenjima jer oni parovi među kojima nema etimološke povezanosti ne pokazuju ni semantičke.¹²

3. Zaključak

1. Sl.-sh. parovi riječi su s obzirom na sličnosti u akustičkoj slici parcijalno homonimni.

2. Zbog njihove pisane identičnosti možemo ih klasificirati kao homografe.

3. Parovi tipa motiti -im / mutiti -im po svojim su osobinama (formalnim i sadržajnim) paronimi.

4. Posmatranje odnosa među značenjima dalo je tipove povezanosti značenja sl.-sh. parcijalno homonimnih imenica i pokazalo glavne načine njihovih semantičkih pomjeranja. Povezanosti u značenjima etimološki neidentičnih međujezičkih parova nisu evidentne.

PROBLEME DER SLOWENISCHEN UND SERBOKROATISCHEN HOMONYMISCHEN WÖRTER

Zusammenfassung

Die Erforschung der Homonymie von slowenischen und der serbokroatischen Wörtern, bedeutet die Erforschung der partiellen Homonymie der zwischensprachlichen Wortpaare. Wegen der strukturellen Unterschiede zwischen dem serbokroatischen und slowenischen Sprachsystem sowie der unterschiedlichen Realisationen der einst gemeinsamen Laute sind die akustischen Teile der sprachlichen Zeichen phonologisch nicht identisch, und dadurch wird der Umfang der Übereinstimmungen im akustischen Bild der zwischensprachlichen Wortpaare geringer. Die Betrachtungen der semantischen Verhältnisse zwischen den slowenischen und serbokroatischen partiell homonymen Wörtern weist auf Bedeutungsverbindungen zwischen ihnen hin, die Aufstellung eines die Typologie ihrer semantischen Verbindung sowie die Bestimmung der Typen ihrer Bedeutungsverschiebung ermöglichen.

¹² Za ilustraciju navodimo nekoliko primjera međujezičkih imenica tog tipa: sl. bombaž -a m (it. bombagio) »pamuk«/sh. bombaš -a m »taj koji baca bombe«; sl. bula -e ž (koju F. Miklošič izvodi iz stvn. bulla »Blater«, F. Bezljaj suponira njen slavenski izvor, iz slaven. osnove *bheu) »čvoruga«/sh. bula* -e ž (tur. bula) »muslimanska žena« ili sh. bula² -e ž (lat.) »metalni pečat«; povelja.

* Uspor. France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika 1, A-J*, Ljubljana 1976, 9, 11.